

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ATATÜRK'ÜN İLK İSTANBUL ZİYARETİ (1 TEMMUZ - 30 EYLÜL 1927)

Yrd. Doç. Dr. Bülent BAKAR*

Öz

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet döneminde İstanbul'a ilk ziyaretini ancak 1927 yılında gerçekleştirebilmişti. Gazi'nin 1927 İstanbul ziyareti 1 Temmuz 1927'de başlamış, 30 Eylül 1927'ye kadar devam etmiş ve tüm ziyaretleri içinde en anlamlılarından biri olmuştur. Gazi Paşa, 3 aylık bu ziyarette çeşitli heyetleri kabul etmiş, kendisi bazı ziyaretler gerçekleştirmiş, 1927 yılı milletvekilliği seçimlerini takip etmiş ve büyük Üsküdar yangınıyla üzülmüştü. Gazi Paşa ayrıca, Türk İnkılap Tarihinin en önemli kaynaklarından olan büyük eseri Nutuk'u bu ziyaret esnasında Dolmabahçe Sarayı'ndaki çalışma odasında tamamladı. Yine, İstanbul'un değişik yerlerine yaptıkları gezilerle İstanbul halkıyla yakından temas kurma olanağı buldu. 1927 İstanbul ziyareti Gazi Paşa için oldukça başarılı ve verimli geçmişti. İstanbul'un yakın tarihinde de unutulmaz ve şerefli bir anı olarak yer aldı.

Anahtar kelimeler: Atatürk, İstanbul, Dolmabahçe Sarayı, 1927 İstanbul Ziyareti, Yurt Gezileri.

Abstract

The First Visit Of Atatürk To Istanbul In The Republican Period (1 July - 30 September 1927)

The President Ghazi Mustafa Kemal Pasha could realize his first visit to İstanbul in 1927 in the Republican Period. Ghazi's first İstanbul visit started in 1 July 1927, continued until 30 September and became one of

* Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, bbakar@marmara.edu.tr

the most significant visit in all his trips. During this 3 months, Ghazi Pasha has accepted various delegations, realized some visits, followed 1927 parliamentary elections and felt sorry for The Big Üsküdar Fire. Also Ghazi Pasha has completed The Nutuk -one of the most important source of Turkish Revolutions History- in his study room during this time. He had the opportunity to be closely in touch with the people of İstanbul. 1927 İstanbul visit had been very successful and productive for Ghazi Pasha. It took place in recent history of İstanbul as a unforgettable and glorius memory.

Key words: Atatürk, İstanbul, Dolmabahçe Palace, 1927 İstanbul Visit, Country Trips.

Giriş

Mustafa Kemal Paşa, IX. Ordu Müfettişliği göreviyle 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrıldı ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Millî Mücadele'yi ciddi anlamda başlatan kişi oldu. İstanbul'un işgalinden sonra 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı ve Türk milletinin kaderini eline alan TBMM Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde gerçekleştirdiği büyük bir mücadelenin sonunda zafere ulaştı. Millî Mücadele'nin askerî safhası 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'yle sona erdi. Mütareke hükümlerine göre, barış antlaşması imzalanıncaya kadar İtilâf devletleri kuvvetleri İstanbul ve boğazlar çevresinde kalabilecekti. Yani bu duruma göre, İstanbul'un tamamen işgalden kurtulması biraz ertelenmiş oluyordu. Nitekim, Ankara Hükümeti'nin askerî ve siyasî temsilcilerinin İstanbul'a gelmesiyle işgal döneminin karanlık günlerinin bitmesinin yakın olduğu belli olmuştu. İtilâf devletlerinin Ankara Hükümeti'ni ve İstanbul Hükümeti'ni Lozan'da yapılacak barış görüşmelerine beraber davet etmesi, Ankara Hükümeti'nin ilk siyasî inkılabı gerçekleştirmesini sağladı ve 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı. 20 Kasım'da başlayan görüşmeler önemli bazı konularda anlaşılammaması üzerine 4 Şubat 1923'te kesildi. Bununla beraber 23 Nisan 1923'te Lozan barış görüşmelerinin ikinci safhası başladı.

Lozan'da tekrar başlayan görüşmelerde Türk heyeti, İstanbul'un bir an önce tahliye edilmesinde ısrarcı olmuştu. Bu dönemde, İstanbul'daki bazı kurumlar Mustafa Kemal Paşa'ya minnet ve şükran duygularını gösteren yaklaşımlar sergilediler. Nitekim bir gazete haberinde, İstanbul Belediyesi'nin Gazi Paşa hazretlerine¹ İstanbul'un hemşerilik beratını vereceğini yazıyordu.² Gazi'ye hemşerilik beratı verilmesi İstanbul Belediye-

¹ Dönemin belgelerinde ve basınında Mustafa Kemal Paşa için Gazi, Gazi Paşa, Gazi Hazretleri veya Reis-i Cumhur Hazretleri ifadeleri yer almaktadır. 1934 yılında Soyadı Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra TBMM tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya Atatürk soyadı verilmişti. Bu nedenle 1927 tarihi itibarıyla Atatürk adı henüz resmî olarak bulunmadığından metin içinde kullanılmamış, yukarıdaki söz konusu ifadeler yer verilmiştir.

² Tanin, "Başkumandanımız İstanbul'un Tabii Hemşerisi", 24 Mayıs 1923.

si'nin 8 Şubat 1923'teki bir toplantısında kararlaştırılmıştı. İstanbul Belediyesi, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta İstanbul hemşeriliğini kabul etmesi dolayısıyla teşekkür etti.³ Haziran ayının ikinci haftası Ankara'ya gelen heyet⁴, Gazi Paşa'ya tabii hemşerilik beratını takdim etti. Yapılan açıklamada, çok memnun olan Gazi Paşa'nın yakında İstanbul halkına hitaben bir beyânnâme yayınlayacağı belirtildi.⁵ Nitekim Mustafa Kemal Paşa yayınladığı beyânnâmede, bugün her Türk ve Müslüman kalbinin İstanbul aşkıyla dolu olduğunu ve hemşerisi bulunmakla iftihar ettiği İstanbul'un güzel ve saadetli günlerinin yakın olduğunu ifade etti.⁶ Ayrıca yine bu dönemde, Gazi Paşa'ya Darülfünun Edebiyat Fakültesi tarafından Fahri Müderrislik payesi de verildi. Müderris Asım Bey bu payenin takdimi göreviyle memur edilirken, kendisine İsmail Hakkı ve Şemsettin Beylerin de katılımıyla Ankara'da istasyonda Riyaset Dairesi Salonu'nda Mustafa Kemal Paşa'ya Fahri Müderrislik payesi verildi.⁷

23 Haziran 1923'te gerçekleşen tören ve verilen paye 19 Eylül 1922'de Darülfünun Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisinde alınan bir karar neticesinde gerçekleşmişti.⁸

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın zaferden sonra ilk gezisi Bursa'ya olmuştu. Daha sonra ise 1923 başında Batı Anadolu gezisi⁹ ve Anadolu gezisi gerçekleşti. Gazi'nin, 1923 yazında da İzmir'e bir gezisi oldu.¹⁰ Gazi'nin yurt gezileri gerçekleştirdiği bu dönemde İstanbul'a da gelmesi için bir davet gerçekleşti. Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde imzalanan tahliye protokolüyle işgal kuvvetleri İstanbul'dan ayrılıyor ve 6 Ekim 1923'de Türk ordusu şehre geliyordu. Bu önemli olay ve gün vesilesiyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Livalar Heyet-i Merkeziyesi, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta şu ifadelerle yer verdi¹¹;

"İstanbul'un hakikî halâs gününde milletimizin gözbebeği olan ordumuz şehre girerken ve muazzam orduyu zaferden zafere götüren Başkumandanımızı berâber görmek emel ve iştiyâkıdayız".

³ İleri, "İstanbul ve Gazi Paşa", 7 Haziran 1923.

⁴ Tanin, "İstanbul'un Fahri Hemşeriliği", 14 Haziran 1923.

⁵ İleri, "Gazi Paşa'ya İstanbul Hemşeriliği Berâtı", 18 Haziran 1923.

⁶ İleri, "Gazi Paşa'dan İstanbul Halkına", 22 Haziran 1923.

⁷ İleri, "Gazi'ye Müderrislik", 28 Haziran 1923.

⁸ Konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Ali Arslan, "Mustafa Kemal Atatürk'e İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Unvanı Verilmesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 5, yıl: 3/2004.

⁹ Bkz. Selami Kılıç, "Batı Anadolu Gezisi Esnasında Mustafa Kemal Paşa'yı Karşılama Törenleri", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, c. 1, sayı: 3, 1989.

¹⁰ Söz konusu gezilerin ayrıntılı tarihleri için bkz. Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938)*, c. 1, (1922-1931), İstanbul 2000, s. 20.

¹¹ İleri, "Gazi Paşa'yı İstanbul'a Da'vet", 3 Teşrin-i evvel 1927.

Mustafa Kemal Paşa ise bu davete verdiği cevapta şu ifadeleri kullanmıştı¹²;

“Hakkımda izhâr buyurulan samîmî hissiyyâta teşekkür ederim. Hürriyete kavuşan sevgili İstanbul’u zuhûr edecek ilk fırsatta ziyârete şitâb edeceğim efendim”.

Böylece, Mustafa Kemal Paşa daha sonraki bir zamanda İstanbul’a geleceğini belirtmişti. 29 Ekim 1923’te cumhuriyetin ilân edilmesi ve Mustafa Kemal Paşa’nın artık Reis-i Cumhur olmasıyla Türkiye’de yeni bir dönem başlamıştı. Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, yurt gezilerini sürdürürken, basında yer alan en önemli tartışma konularından birisi İstanbul’a ne zaman geleceğiydi. 1924 yılı başında İzmir gezisine çıkan Gazi Paşa İzmir’de gazetecilerle görüşmüştü. Bir gazetecinin İstanbul halkının kendilerini özlediği, teşriflerini beklediği ve ne zaman gidecekleri sualine bir iki ay içinde gitme niyetinde olduğu cevabını vermişti.¹³ 1924 yılının ilk aylarında bu ziyaret gerçekleşmedi. Fakat bununla beraber, Eylül 1924’te Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’dan geçti. Büyük Taarruz’un yıldönümü kutlamaları için yurt gezisine çıkan Gazi Paşa, önce Dumlupınar’a gitmiş, buradan Bursa’ya geçmiş ve 12 Eylül 1924’te Mudanya’dan Hamidiye zırhlısına binerek, Trabzon’a gitmek üzere hareket etmişti. İstanbul’da Polis Müdüriyeti’ne gelen bir telgrafta, Gazi Paşa’yı taşıyan Hamidiye’nin 12 Eylül sabahı saat 11.00’de boğaza gireceği haber verilmişti. Hamidiye zırhlısı geçerken, boğazdaki gemilerde görülen olağanüstü hareketlilik ve alay sancaklarını çekerek sirenlerini çalmaları, sahildeki halk tarafından önce İstanbul’da açılan Leh sergisi münasebetiyle bir etkinlik olarak algılanmıştı. Hamidiye, boğaza girdiğinde Selimiye kışlasından 21 pare selam topları atılmış ve Gazi Paşa’nın İstanbul’dan geçmekte olduğu bir süre sonra duyulmuştu. Bununla beraber, Hamidiye zırhlısı İstanbul’da durmadı ve Karadeniz’e açılarak Trabzon’a doğru yol almaya devam etti.¹⁴ İstanbul basınında Gazi Paşa’ya mütema diyen yapılan davetlerin nihayet kabul göreceği düşünülüyor ve Gazi Hazretleri’nin artık geleceği ümit ediliyordu. Nitekim, İstanbul’dan transit geçmesinden bir ay sonra, Ekim 1924’te basında yer alan haberlerde, Gazi’nin yakında geleceği hatta karşılama programının hazırlanmakta olduğu haberleri vardı.¹⁵

1925 yılının ilk günlerinde de Gazi Paşa’nın İstanbul’a geleceği ve Heybeliada’da kalacağı düşünüldüğünden adada olağanüstü bir hazırlık yapıldığı haberleri basında yer aldı.¹⁶ Ayrıca, Gazi Hazretleri’nin Konya’-

¹² *Hakimiyet-i Milliye*, İstanbul’un Da’veti ve Gazi Paşa Hazretlerinin Cevâbları”, 5 Teşrin-i evvel 1923.

¹³ *Tevhid-i Efkar*, “Mustafa Kemal Paşa İstanbul’a Gelecek”, 7 Şubat 1924.

¹⁴ *Tevhid-i Efkar*, “Gazi Paşa Dün İstanbul’dan Geçti”, 13 Eylül 1924; *Vatan*, 13 Eylül 1924.

¹⁵ *Vatan*, “Reis-i Cumhûrumuz Geliyor”, 11 Teşrin-i evvel 1924.

¹⁶ *İkdam*, “Gazi Paşa Gelecek mi?”, 1 Kânûn-ı sâni 1925.

da bulunduğu ve Konya'dan İstanbul'a geçeceği haberleri gazetelerde iddialı yorumlarla verildi.¹⁷ Şubat 1925'te İstanbul Belediye Reisi Emin Bey'in Ankara'ya giderek Reis-i Cumhuriyet İstanbul'a davet edeceği açıklandı.¹⁸ Nitekim, Ankara'ya giden Emin Bey, 6 Şubat'ta Reis-i Cumhuriyet Gazi Hazretleri tarafından kabul edilerek İstanbul halkının hürmet ve selâmlarını takdim etmiş, İstanbul'u şerefliendirmelerini ve İstanbulluların kendilerini özlemle beklediklerini arz etmişti. Gazi Paşa ise verdiği cevapta, İstanbul halkının duygularına teşekkür etti ve ilk fırsatta İstanbul'a geleceğini ve bir müddet kalacağını açıkladı.¹⁹ İstanbul Belediye Reisi Emin Bey İstanbul'a döndüğünde yaptığı açıklamada, Reis-i Cumhuriyet'un yapılan davetten pek memnun olduğunu fakat, İstanbul'a geliş tarihiyle ilgili kesin bir tarih belirtmenin şu anda mümkün olmadığını ifade etti.²⁰ İstanbul basını ve kamuoyu Gazi'nin ziyareti için her ay yeni bir beklentiye girmişti. Önce, 1925 yılı Mayıs ayında geleceği ve iki ay kadar kalacakları²¹, daha sonra ise Haziran ayında kesinlikle geleceği ve programın belli olduğu haberleri basında yer aldı.²²

1925 yılı sonbaharında Gazi Hazretleri Bursa'da iken İstanbul Belediye Reisi Emin Bey başkanlığındaki heyet kendisini ziyaret etti. Heyetin İstanbul'a tekrar davet etmesi üzerine Gazi Paşa yaptığı açıklamada, yakında gelmeyi ümit ettiğini belirtti.²³ Gazi Hazretleri 1926 yılı Mayıs ayında yine Bursa'da iken İstanbul'dan gelen bir heyetin ısrarlı davet tekliflerine verdiği cevapta, İstanbul'a gelmelerinin uzak bir tarih olmadığını ve İstanbul'da bulunmayı kendisinin de çok arzu ettiğini bildirmişti.²⁴ 3 Ekim 1926'da ise İstanbul'da, Sarayburnu'nda Gazi Hazretleri'nin heykeli açılmıştı. İstanbul artık Reis-i Cumhuriyet bekliyordu. Nihayet, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul şehriyle olan uzun ayrılığı 1927 yılında son buldu. 1927 yılı Haziran ayı ortasında Ankara'ya giden İstanbul Belediye Reisi Muhittin Bey, Gazi'yi İstanbul'a davet etti.²⁵ Reis-i Cumhuriyet Hazretleri'nin bu sefer daveti kabul etmeleriyle İstanbul şehrini yeni bir heyecan sardı.

Karşılama Hazırlıkları ve Gazi Paşa'nın İstanbul'a Gelişi

Reis-i Cumhuriyet Hazretleri'nin İstanbul gezisiyle ilgili basına yansıyan ilk haberlere göre, Paşa Hazretleri Ankara'dan İzmit'e geçecek ve bura-

¹⁷ *İkdam*, 2 Kânûn-ı sâni 1925.

¹⁸ *Son Telgraf*, 3 Şubat 1925.

¹⁹ *İkdam*, "Gazi Paşa İstanbul'a Geliyor", 7 Şubat 1925.

²⁰ *İkdam*, 10 Şubat 1925.

²¹ *Vatan*, "Gazi Paşa Mayıs Zarfında İstanbul'a Geliyor", 27 Nisan 1925.

²² *İkdam*, "Gazi Paşa Şehrimize Geliyorlar", 1 Haziran 1925.

²³ *Son Saat*, 24 Eylül 1925.

²⁴ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı*, c. 1, İstanbul 1973, s. 99.

²⁵ *Cumhuriyet*, "Şehremizimiz", 17 Haziran 1927.

dan yatla İstanbul'a geleceklerdi. İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet edeceği ve İstanbul'da bir ay kadar kalacağı tahmin ediliyordu. İstanbul Belediye Reisi Muhittin Bey de, İstanbul'a döner dönmez Vali Süleyman Sami Bey ile bir toplantı yaptı ve hemen Dolmabahçe Sarayı ile müstemilâtında incelemelere başladılar.²⁶

Her ihtimale karşı Dolmabahçe Sarayı'nın yanında Beylerbeyi Sarayı da bakıma alınarak elektrik tesisatı ve diğer noksanları ikmâl edildi. Ayrıca, Büyükkada veya Heybeliada'da uygun bir bina hazırlanması düşünülmüyordu. Gazi'nin bir ay kadar olacağı ifade edilen gezi süresi yeni yapılan açıklamalarla iki ay olarak düzeltildi. Fakat, Gazi'nin İstanbul gezisi için Ankara'dan tam olarak ne zaman yola çıkacağı belli değildi.²⁷ Bununla beraber 10-15 gün içinde Gazi'nin İstanbul yolculuğunun başlayacağı artık kesindi. Gazi Paşa, Ankara'dan trenle ayrılarak İzmit'e gelecek, buradan kendisini bir yat alarak İstanbul'a getirecekti. Bunun için Ertuğrul ve Söğütlü yatları Haliç'ten çıkartıldı ve hazırlanmaları için Kadıköy önlerine demir atıldı.²⁸

Gazi Hazretleri'nin İstanbul'a teşrifleri çok yakındı. Nitekim, belli olan programa göre Gazi Paşa, 30 Haziran'da Ankara'dan ayrılarak önce trenle İzmit'e gelecekti. 1 Temmuz Cuma günü de Ertuğrul yatına geçeceklerdi ve saat 15.00 dolaylarında İstanbul'da olacakları tahmin ediliyordu. Ertuğrul yatı, adalar açıklarına geldiğinde hazırlanmış olan vapurlar tarafından karşılanacaklardı. Gazi Hazretleri'nin gelişi şerefine üç gün üç gece şenlikler yapılması için program hazırlanmıştı.²⁹

Hazırlanan programa göre İstanbul Valisi, Belediye Reisi, Kolordu Komutanı ve Halk Fırkası Müfettişi, Gazi'yi İzmit'te karşılayacaktı. İstanbul'da bulunan milletvekilleriyle, davet edilen memurlar ve hususî müesseselerle, cemiyet temsilcileri ve gazeteciler saat 11.00'de hareket edecek olan Seyr-i Sefâin İdaresi'nin Burgaz vapuruyla Büyükkada önlerine gideceklerdi. Burgaz vapurunu takip edecek istimbota binecek karşılama heyeti Ertuğrul yatına yanaşacak ve Gazi Hazretleri'ne İstanbul halkı adına hoş geldiniz diyecekti.³⁰

İstanbul Belediye Reisi Muhittin Bey, Gazi'nin İstanbul'a gelmesi münasebetiyle İstanbul halkına hitaben bir beyânnâme yayınladı. Bu tarihi beyânnâme şöyleydi³¹;

²⁶ *Cumhuriyet*, "Gazî Paşamız İzmit'ten Yatla Şehrimize Teşrif Buyuracak", 19 Haziran 1927.

²⁷ *Cumhuriyet*, "Gazî Paşamızın İstanbul Seyâhatleri", 20 Haziran 1927.

²⁸ *Cumhuriyet*, "Gazî Paşamızı Bağrımıza Basacağız", 21 Haziran 1927.

²⁹ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1927.

³⁰ *Milliyet*, 28 Haziran 1927.

³¹ *Milliyet*, "Büyük Gazînin Teşrifleri Münasebetiyle İstanbul Halkına Beyânnâme", 28 Haziran 1927; Bkz. Ek-1.

Büyük Gazinin Teşrifleri Münâsebetiyle İstanbul Halkına Beyânnâme

Senelerden beri mütehassiri bulunduğumuz azîz ve büyük halâskârımız Reîs-i Cumhûr Gazî Paşa Hazretlerinin Temmuzun birinci Cum'a günü şehrimizi teşrif buyuracaklarını İstanbul halkına tebşîr ederim. İstanbul halkının müşârün-ileyh hazretlerine karşı perverde ettiği yüksek hissiyyâtın tezâhürâtını tanzîm etmek üzere teşekkül eden komisyonca tertîb edilen programı neşr ediyorum: Bîcümle resmî ve gayri resmî müesseselerin programda kendilerine âid mevâddı vaktinde intizâm-ı tâmm dâiresinde ifâ edecekleri tabûdîr. Halk da mesken veya mahall-i meşguliyetini istediği gibi tezyîn ve tenvîr ve bu târihi âlî ziyâretten duyduğu sevinci dilediği gibi izhâr ve i'lân-ı şâdmânî eder

28 Haziran 1927

Şehremîni: Muhiddin

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Paşa da İstanbul'a gelerek, Gazi Hazretleri'nin ikamet edecekleri Dolmabahçe sarayında incelemelerde bulundular ve bazı talimât verdiler.³² Gazi için yapılan programa göre geceleyin denizde fener alayı tertip edilecekti.³³ Teşriflerinin ikinci günü akşamı da karada fener alayı yapılması planlanmıştı.³⁴

Gazi Hazretleri'nin 30 Haziran 1927 Perşembe akşamı Ankara'dan ayrılması ve trenle İzmit'e hareket etmesi İstanbul'daki heyecanı en üst noktaya taşıdı.³⁵

İstanbul'da artık şehrin her caddesinde zafer Tâkları kurulmuş³⁶ ve Gazi'yle ilgili yazı ve levhalar asılmıştı. Basında, Burgaz vapurunda karşılama heyetlerinden 800 kişinin Büyükkada önünde Ertuğrul yatını bekleyeceği haberleri yer alıyordu. Ayrıca, İstanbul Belediyesi günün anısına Reji İdaresi'ne sipariş vererek "1 Temmuz Hatırası" adıyla sigara yapılmasını istemişti.³⁷

Her ne kadar basında karşılama heyetlerinden yaklaşık 800 kişinin olacağı belirtilmişse de Gazi'yi karşılama komisyonu tarafından hazırlandığı belli olan bir belgeye göre, toplam 955 kişinin Gazi'yi karşılayacağı anlaşılmaktadır. Resmî programda yer alan kuruluşların isimleri ve temsilci sayıları şu şekildeydi³⁸;

³² *Milliyet*, "Büyük Millet Meclisimiz Reisi Dün Şehrimize Geldi", 29 Haziran 1927.

³³ *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1927.

³⁴ *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1927.

³⁵ *Milliyet*, "Halâskâr Reîs-i Cumhûrumuz Dün Ankara'dan Ayrıldı", 1 Temmuz 1927.

³⁶ Şehrin birçok yerine ve köprü üzerine Tâklar inşa edilmişti. Bunlardan köprü üzerindeki Tâk'ın son hazırlıklarıyla ilgili bir fotoğraf için bkz. *Milliyet*, 30 Haziran 1927; Bkz. Ek-2.

³⁷ *Cumhuriyet*, "İstanbul Muhteşem Bir İstikbâl Hazırladı", 1 Temmuz 1927.

³⁸ Dolmabahçe Sarayı Arşivi, Millî Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi (MSHHA), Cumhuriyet (CMH), nr. 23; Bkz. Ek-3.

*Reîs-i Cumhûr Gazî Paşa Hazretlerine Arz-ı Ta'zîmât Eylemek Üzere
Dâhil-i Teşrîfât Olan Zevât ve Müessesât*

1-	Meb'ûsân-ı kirâm	Takriben	98	zât
2-	Vâlî, Kolordu Kumandanı, Şehremîni, Halk Fırkası Müfettişi, Hariciye Murahhası		5	
3-	Cem'iyet-i Umûmiyye-i Belediye ve Meclis-i Umûmî-i Vilâyât a'zâsı		90	
4-	Berrî ve Bahrî Erkân ve Ümerâ-yı Askeriyye		65	
5-	Hükkâm ve Rûesâ-yı Adliyye ve Müşâvir-i Adliler		42	
6-	Dâr-ül-fünûn ve Müdür-i Umûmiler, Şimendüfer, Rûsûmât, Gaz, Tütûn, Müskirât Müdirleri		13	
7-	Vekâletlere mensûb Müfettişler		7	
8-	Erkân-ı vilâyât ve Müftî, Jandarma Kumandanı, Polis Müdiri ve Kaza Kaymakamları Devâir-i vilâyât Müdirleri		29	
9-	Emânet erkânıyla devâir-i belediye müdirleri		18	
10-	Mekteb Müdirleri		15	
11-	Halk Fırkası		320	
12-	Baro hey'eti		4	
13-	Ticâret odası		9	
14-	Matbûât cem'iyeti		8	
15-	Hilâl-i Ahmer		5	
16-	Türk Ocağı		3	
17-	Tayyare cem'iyeti		3	
18-	Himâye-i etfâl		2	
19-	Muallimler Birliği		4	
20-	Hilâl-i Ahzar		2	
21-	Ticâret-i Berriyye ve Bahriyye Müdirleri ve Borsa ve Zirâat Odaları		8	
22-	Ticâret Birliği		3	
23-	Sanâyi Birliği		3	
24-	İdmân Cem'iyetleri ittifâkı		3	
25-	Cem'iyât-ı Hayriyye Rûesâsı		46	
26-	Milli Banka ve sair milli müessesât Müdirleri ve Liman Şirketi Müdiri		13	
27-	Esnâf Cem'iyetleri		90	
28-	İzciler		2	
			Yekûn	955

Bâlâda isimleri muharrer zevât ve müessesât erkânının merbût kroki mûcibince irâe edilecek mahallerde teşrîfâtçıların ta'rifâtı dâiresinde ahz-ı mevki etmeleri ricâ olunur.

Nihayet, beklenen gün geldi ve Seyri Sefâin İdaresi'nin 13 küçük, 8 büyük vapuru, Şirket-i Hayriyye'nin 12, Haliç şirketinin 7 vapuru, 1 Temmuz 1927 günü saat 10.50'de Galata rıhtımından hareket ederek

Marmara'ya açılırken, Burgaz vapuru planlandığı gibi tam saat 11.00'de hareket etti. Gazi'yi taşıyan Ertuğrul yatının saat 12.50'de İzmit'ten hareket ettiği haberi geldikten sonra saat 15.15'te vapurlardan hazır ol borusu öttü. Ertuğrul yatının görünmesiyle Burgaz vapuru ve Gazi'ye hoş geldiniz diyecek heyeti taşıyan İstanbul motoru ilerlemeye başladı. Biraz daha açıkta deniz filosu da beklemekteydi. İstanbul motoru Ertuğrul yatına yanaştı³⁹ ve buradaki heyet yata çıkararak Gazi Paşa'ya İstanbul halkı adına hoş geldiniz dediler.⁴⁰ Ertuğrul yatı Selimiye önünden geçerken top atışları yapıldı. Üsküdar ve Sarayburnu'ndaki binlerce İstanbullu da bu tarihi güne şahitlik etmek için toplanmıştı. Ertuğrul yatı Anadolu sahilini takiben Çengelköy'üne kadar gitti ve oradan dönerek Dolmabahçe Sarayı önünde demir attı.⁴¹ Dolmabahçe Sarayı'ndaki karşılama töreninden sonra Muayede salonuna geçildi. Burada saat 19.15'de İstanbul Belediye Reisi Muhittin Bey, *“En derin ve en samîmî bir iştiyâkla teşrîfinize senelerden beri intizâr eden İstanbul halkına taşkın bir neş'e-i saâdet ve pek coşkun bir heyecân-ı sürûr getiren Büyük Gazî, safâ geldiniz”*, diyerek başlattığı konuşmasını *“kurtardığın ve mes'ûd ettiğin milletin başında çok yaşa Büyük Gazî”* ifadesiyle bitirmişti.⁴²

Gazi Hazretleri de tarihi bir konuşma yaparak özetle şu ifadeleri kullanmıştı⁴³;

“Azîz vatandaşların bana karşı olan teveccüh ve muhabbetlerinin bugünkü yapılan tezâhürâttan çok mahsûs oldum. Samîm-i kalbinden teşekkür ederim. İstanbul'dan çıktığım günden bugüne kadar sekiz sene geçti. Hicrân ve tahassürle geçen dakikaların bile ne kadar uzun geldiği düşünülürse sekiz senelik hasretin İstanbul'un muhterem ahâlisi için rûhumda ateşlediği iştiyâkın büyüklüğü kolaylıkla takdîr olunur. İki büyük cihânın mültekasında, Türk vatanının ziyne-i, Türk tarihinin serveti, Türk milletinin gözbebeği İstanbul, bütün vatandaşların kalbinde yeri olan bir şehirdir. Bu şehir meş'ûm hâdiselerle muztarib bulunduğu zamanlar, bütün vatandaşların kalplerinde kanayan yaralar açılmıştı. Kalbi yaralı olanlardan biri de bendim. ...Sekiz sene evvel muztarib, ağlayan İstanbul'dan kalbim sızlayarak çıktım. Teşyî edenim yoktu. Sekiz sene sonra kalbim müsterih olarak gülen ve daha güzelleşen İstanbul'a geldim. ...İstanbul'un bedii güzellikleri, İstanbul halkının samîmî nevâzîşleri içinde geçireceğim

³⁹ Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri kendisini karşılamaya gelen vapurlara mendiliyle selâm vererek mukabelede bulunmuştu. Bkz. *Aydın Tarihi*, sayı: 40, 1927, s. 2297; Bkz. Ek-4.

⁴⁰ A.N. Banoğlu, *a.g.e.*, I, 108-109.

⁴¹ Cevriye Artuk, “Atatürk'ün 1 Temmuz 1927 Senesinde İstanbul'a Gelişi”, *IX. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, c. III, Ankara 1989, s. 2084.

⁴² *Milliyet*, 2 Temmuz 1927.

⁴³ *Cumhuriyet*, “Gazimizin İstanbul Mümessillerine Hitâbesi”, 2 Temmuz 1927.

günlerin bende yeniden unutulmaz hâtralar bırakacağına, feyzler, il-hâmlar yaratacağına şübhem yoktur. Bunun için çok seviniyorum. Bu sevincimi bütün halka iblâğ buyurmanızı ricâ eder ve hey'et-i âli-yenizi tekrâr selâmlarım”.

Gazi'nin İstanbul'a geldiği 1 Temmuz gecesi çok sayıda vapur ve kayığın katılımıyla Dolmabahçe Sarayı⁴⁴ önünde büyük bir deniz fener alayı düzenlendi. 2 Temmuz tarihli gazetelerin tam sayfa haberlerinde kuşkusuz Gazi'nin İstanbul'a gelişinden bahsediliyordu. Bir gazete haberinde Gazi Paşa'yla ilgili şu ifadeler kullanıldı⁴⁵;

“Son asrın en büyük mu'cizesi Gazî Mustafa Kemal sekiz sene evvel ayrıldığı İstanbul'a sekiz senelik bir iftirâktan sonra çok meserret âvâzele-ri arasında dâhil oldu ve İstanbul halkına hitâben fevkalâde müheyyic ve târihe ibretbahş bir nutuk îrâd buyurdu”.

Gazi'nin uzun bir aradan sonra İstanbul'u ziyaret etmesi yurt dışında da ses getirirken, yabancı basın bu ziyaretin ardında siyasî nedenler aramaktaydı. Fransız Volontier gazetesi yaptığı değerlendirmede, bu gezinin Türkiye'nin batı politikası çerçevesinde ele alınması gerektiğini, Balkanlar meselesinde Türkiye'nin yakında aktif olacağını ve bu gezinin uluslararası neticeler doğuracağını ileri sürdü. Bir başka Fransız gazetesi Petit Journal'e göre, Gazi Hazretleri bir süre sonra Karlsbad'a⁴⁶ gidecekti ve ardından Belgrad'a geçerek Yugoslavya ile bir antlaşma imzalayacaktı.⁴⁷ Sonuçta, Fransız gazetesinin iddiaları gerçekleşmedi. Gazi, tedavi amaçlı veya resmî ziyaret kapsamında yurt dışına hiçbir zaman çıkmadı. Nitekim yapılan bir basın açıklamasında Gazi'nin yurt dışına seyahat etmek gibi bir programları olmadığı belirtilmişti.⁴⁸ Bununla beraber, ilerleyen yıllarda Türkiye'nin aktif Balkanlar politikası oldu ve Balkan Paktı'nın ortaya çıkması Türkiye sayesinde gerçekleşti. Fakat, bu politik gelişmeleri Gazi'nin 1927 yılı İstanbul ziyaretiyle ilişkilendirmenin doğru olmadığı ortadadır.

Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda Kabul Ettiği Heyetler ve Görüşmeler

Gazi'nin İstanbul'a gelmesinden sonra birçok heyet Dolmabahçe Sarayı'na ziyaret için gelmiştir. 2 Temmuz 1927'de Balıkesir vilâyeti halkı-

⁴⁴ Dolmabahçe Sarayı merdivenlerinde Makbule Hanım, ağabeyi Reis-i Cumhur Hazretlerini elini öperek karşılamıştı. Bkz. *Ayın Tarihi*, sayı: 40, 1927, s. 2298. Bkz. Ek-5. Bu tarihi fotoğrafı dünyaca ünlü Fransız dergisi *L'illustration*, da 16 Temmuz 1927 tarihli sayısında yayınladı. Bkz. E.Z. Ökte, *a.g.e.*, s. 455.

⁴⁵ *Milliyet*, 2 Temmuz 1927.

⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı esnasında böbrek rahatsızlığından dolayı Haziran 1918'de Viyana'da, Temmuz 1918'de de Karlsbad şehrinde tedavi görmüştü. Bkz. Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara 1992, s. 64. Kaplıcalarıyla ünlü bir şehir olan Karlsbad bugün Çek Cumhuriyeti sınırları içinde yer almakta ve Karlovy Vary adını taşımaktadır.

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1927.

⁴⁸ *Milliyet*, 6 Temmuz 1927.

nın hürmetlerini arz etmek için Marmara vapuruyla gelmiş heyet, Gazi tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda kabul edildi. Yine Kırklareli'nden⁴⁹ gelen heyet, Gazi'ye hürmetlerini arz ederek şehirlerini ziyaret etmelerini istedi.⁵⁰ Ayrıca 2 Temmuz gecesi resmî kabulde İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey, Fransa'nın İstanbul Konsolosunu Gazi'ye tanıştırdı ve ardından diğer Konsoloslar da Gaziyle tanışma fırsatı buldular. Bu arada Gazi'nin İstanbul'a gelmesi şenliklerine yabancı ülke temsilcilikleri de katılmışlar ve binalarını ışıklandırmışlardı.⁵¹

3 Temmuz'da Kadın Birliği heyeti, Gazi Paşa'ya ziyarette bulundu.⁵² 7 Temmuz 1927'de Muallimler Birliği namına Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey'in başkanlığında bir heyet, Dolmabahçe Sarayı'nda Reis-i Cumhuriyet Hazretleri'ne saygılarını arz etti. Görüşme yaklaşık bir buçuk saat sürmüştü ve heyette yer alanlar Darülfünun Emîni Nurettin Ali Bey, Tıp Fakültesi Reisi Neşet Ömer Bey, Maarif Müdürü Habîb Bey ve Fezziye Mektebi Müdürü Nakiye Hanım'dan oluşuyordu.⁵³

10 Temmuz 1927 tarihindeyse Gazi'nin ziyaretçileri arasında dost bir ülkenin temsilcileri vardı. Afganistan Hariciye Nazırı Mahmud Tarzi Han, Afganistan'ın Paris Sefiri Nebi Han ve Türkiye Sefiri Gulam Ceylani Han'dan oluşan bir Afgan heyeti, Dolmabahçe Sarayı'na geldiler.⁵⁴

Temmuz ayının ikinci haftasında, 13 Temmuz'da Reis-i Cumhuriyet edebiyat ve sanata duyduğu saygıyı gösteren bir örnek yaşanmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nda Gazi Hazretleri'nin İstanbul ziyareti münasebetiyle açılmış olan özel defteri imzalamak isteyen Şair Abdülhak Hamid ve Sami Paşazâde Sezai Beylere haber verilerek Gazi'nin kendilerini bekledikleri belirtilmiş ve görüşme gerçekleşmişti. Bu sürpriz davet söz konusu kişileri ziyadesiyle memnun etmiş ve uzun süre Reis-i Cumhuriyet Hazretleri'yle sohbet imkânı bulmuşlardı.⁵⁵

19 Temmuz 1927'de Edirne Belediye Reisi Şerif Bey başkanlığında bir heyet, Dolmabahçe Sarayı'nda Kâtib-i Umûmî Tevfik Bey aracılığıyla Gazi Hazretleri'ne saygılarını sunmuşlar ve kendilerini Edirne'ye davet et-

⁴⁹ 1927 yılı Yaz aylarında basında yer alan haberler arasında en sık konu olan hususlardan birisi Gazi'nin Trakya seyahati yapıp yapmayacağıydı. Bu Trakya seyahati 1930 yılının son günlerinde gerçekleşebildi. 19 Aralık 1930'da İstanbul'dan Trakya'ya geçen Gazi, 20 Aralık 1930'da Alpullu'ya gelmiş ve aynı gün Kırklareli'ne geçmişti. 21 Aralık'ta da önce Çorlu'ya ardından Edirne'ye gitmişti. Bkz. Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara 1998, s. 302-304.

⁵⁰ *Milliyet*, "Bandırma ve Kırklareli Ta'zimât Hey'etleri", 3 Temmuz 1927.

⁵¹ *Son Saat*, 3 Temmuz 1927.

⁵² *Milliyet*, 4 Temmuz 1927.

⁵³ *Milliyet*, "Reis-i Cumhuriyet Hazretleri Dün Muallimler Hey'etini Kabul Buyurdular", 8 Temmuz 1927; *Cumhuriyet*, "Reis-i Cumhuriyet Hazretleri", 8 Temmuz 1927.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, "Reis-i Cumhuriyet Hazretlerinin Huzûrunda", 11 Temmuz 1927; *Milliyet*, 11 Temmuz 1927.

⁵⁵ *Milliyet*, 14 Temmuz 1927.

mişlerdi.⁵⁶ Yapılan açıklamada, bir program olmamakla beraber Trakya gezisinin kararlaştırıldığı ifade edildi.⁵⁷ 21 Temmuz 1927'de Gazi'yi sarayda ziyaret edenler arasında Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey, Bükreş Sefiri Hüseyin Rağıp Bey ve Gaziantep milletvekili Ali Cenani Beyler bulunmaktaydı.⁵⁸ İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey ve Belediye Reisi Muhittin Bey de 22 Temmuz'da saraya giderek Gazi Hazretleri'yle bir müddet görüştüler.⁵⁹ İstanbul'da bulunan Türkiye'nin Kahire Sefiri Muhittin Paşa da 24 Temmuz'da sarayda Reis-i Cumhuriyet Hazretleri'nin huzuruna çıktı.⁶⁰ İstanbul'a gelen Dahiliye Vekili Cemil Bey, 25 Temmuz'da Gazi Hazretleri tarafından kabul edildi ve sarayda geç saatlere kadar görüştüler.⁶¹ 26 Temmuz tarihindeyse Darülfünûn Hukuk Fakültesi Reisi Tahir Bey başkanlığında bir heyet, Dolmabahçe Sarayı'nda Gazi'yi ziyaret etti.⁶² Gazi Hazretleri yaptığı konuşmada Lozan Barış Antlaşması'nın Türk tarihinde bir dönüm noktası olduğunu belirtti.⁶³

Trakya bölgesinin bir başka şehri olan Tekirdağ'dan Belediye Reisi Ekrem Bey başkanlığında gelen bir heyet de Dolmabahçe Sarayı'nda Reis-i Cumhuriyet'in huzuruna kabul edildi. Gazi Paşa'ya saygılarını sunan heyet, kendilerini Tekirdağ'a davet etti.⁶⁴

Gazi Hazretleri, bir süreden beri Bursa'da bulunan Başvekil İsmet Paşa'ya 26 Temmuz 1927'de gönderdiği telgrafta, 1 Ağustos'ta Kâtib-i Umûmî Tevfik Bey'in Ertuğrul yatyyla kendisini almak için Mudanya'da olacağını belirtiyor, şark vaziyetini görüşmek üzere İstanbul'a gelmesini istiyordu.⁶⁵ Başvekil İsmet Paşa da Gazi'yle görüşmek için 1 Ağustos'ta İstanbul'a geldi. 1-2 Ağustos'ta Dolmabahçe Sarayı'ndaki toplantılarda memleket meseleleri hakkında değerlendirmelerde bulunuldu. Oldukça geç saatlere kadar çalışıldığı için İsmet Paşa 1 ve 2 Ağustos gecelerini Dolmabahçe Sarayı'nda geçirmişti.⁶⁶

⁵⁶ Gazi'nin Edirne ziyareti ancak 21-25 Aralık 1930 tarihleri arasında gerçekleşebilmiştir, Bkz. M. Önder, *a.g.e.*, s. 150-151.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, "Edirne Hey'eti Dolmabahçe Sarayında", 20 Temmuz 1927.

⁵⁸ *Cumhuriyet*, "Reis-i Cumhuriyet Hazretleri", 22 Temmuz 1927.

⁵⁹ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 23 Temmuz 1927.

⁶⁰ *Milliyet*, "Gazi Hazretleri", 25 Temmuz 1927.

⁶¹ *Milliyet*, "Gazi Hazretleri", 26 Temmuz 1927.

⁶² *Cumhuriyet*, "Reis-i Cumhuriyet Hazretleri", 27 Temmuz 1927; *Milliyet*, "Gazi Hazretleri", 27 Temmuz 1927.

⁶³ *Milliyet*, "Gazi Hazretlerinin Lozan Sulhü Hakkındaki İhtisâsları", 28 Temmuz 1927.

⁶⁴ *Milliyet*, "Gazi Hazretleri", 31 Temmuz 1927. Gazi'nin Tekirdağ şehrini ziyareti ancak 1928 yılında mümkün oldu. Cumhuriyet döneminde İstanbul'a ikinci gelişleri (5 Haziran-14 Eylül 1928) esnasında 23 Ağustos 1928'de Ertuğrul yatyyla günü birlik Tekirdağ'a gitmişti. Gazi, toplam dört saat süren bu seyahatte halka yeni harfleri göstermişti. Bkz. M. Önder, *a.g.e.*, s. 434-435.

⁶⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon kodu: 030.10., Yer no: 12.72.15.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, "Başvekilimiz, Gazi Hazretlerinin Misafiri", 3 Ağustos 1927.

Gazi Hazretleri'nin Dolmabahçe Sarayı'nda 3 Ağustos'ta görüştüğü kişiler arasında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Kahire Sefiri Muhittin Paşa ve Ziraat Vekili Sabri Bey bulunuyordu.⁶⁷ 7 Ağustos'ta Gazi Hazretleri, Başvekil İsmet Paşa ve TBMM Reisi Kâzım Paşa ile görüşürken, Tütün İhisarı Müdür-i Umûmisi Seyfi Bey, Heyet-i Teftişîye Reisi Raşid ve Müskirat İhisarı Müdür-i Umûmisi Zekai Beylerden oluşan bir heyet, Seryaver Rusuhi Bey aracılığıyla Reis-i Cumhur Hazretlerine saygılarını sundular.⁶⁸ Başvekil İsmet Paşa, İstanbul'da iken Heybeliada'da ikamet ediyor ve sık sık saraya gelerek Gazi'yle görüşüyordu. Yine 10 Ağustos'ta Başvekil İsmet Paşa saraya gelerek Reis-i Cumhur Hazretleriyle görüştü. Ayrıca, Türkiye'nin Tahran Sefiri Memduh Şevket Bey, Gazi'nin huzuruna çıktı.⁶⁹ Bir gün sonra ise, Avrupa'dan dönen Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Reisi⁷⁰ Fevzi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nda Gazi Paşa'yı ziyaret etti. Aynı gün Alman Sefiri Nadolny ve Leh Sefiri Kovalski, Reis-i Cumhura saygılarını sundular.⁷¹ Rus Sefiri Suriç ise, 13 Ağustos'ta Dolmabahçe'ye geldi ve Kâtib-i Umûmî Tevfik Bey'le görüştü.⁷²

Dolmabahçe Sarayı'nda heyetler kabul edilip, büyük bir hareketlilik yaşanırken zaman içinde sarayda göze batan bazı eksiklikler tamamlanmaya çalışılmıştır. Nitekim Dolmabahçe Sarayı'nın bazı oda ve salonlarında Gazi'nin fotoğrafları eksik kalmış olmalıdır ki Milli Saraylar Müdüriyeti, bu konuyu telafi etmek istemiştir. Müdüriyetin 14 Ağustos 1927 tarihli yazısına göre, Dolmabahçe Sarayı'nın muhtelif oda ve salonlarına konulması için Reis-i Cumhurun büyük boy 11 adet resmine ihtiyaç vardı. Yapılan incelemede Beyoğlu'ndaki Febüs fotoğrafhanesinde bulunan resimlerin Gazi Hazretleri'nin en son resimleri olduğu tespit edilmişti. Febüs fotoğrafhanesi çerçeveleriyle beraber büyük boy 11 fotoğraf için 264 lira 22 kuruş talep etmiş ve bu fiyat Müdüriyetçe uygun bulunmuştu.⁷³ 17 Ağustos'ta Berlin Sefiri Kemalettin Sami Paşa, Dolmabahçe Sarayı'na gelirken, aynı gün Konya Belediye Reisi de Gazi Hazretlerini ziyaret etti.⁷⁴ 25 Ağustos'ta Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey, Gazi'yle görüşürken⁷⁵, ayın sonuna doğru İstanbul'a gelmiş olan Vekiller Heyeti, Reis-i Cumhur'un başkanlığında toplantısını Dolmabahçe Sarayı'nda yaptı.⁷⁶

⁶⁷ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri Dün Sarayda Meşgul Oldular", 4 Ağustos 1927.

⁶⁸ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 8 Ağustos 1927.

⁶⁹ *Milliyet*, "Gazi Hazretleri", 11 Ağustos 1927; *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 11 Ağustos 1927.

⁷⁰ Bugünkü karşılığı Genelkurmay Başkanı'dır.

⁷¹ *Milliyet*, 12 Ağustos 1927; *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 12 Ağustos 1927.

⁷² *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 14 Ağustos 1927.

⁷³ Dolmabahçe Sarayı Arşivi, MSHHA, CMH, nr. 1494-004.

⁷⁴ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 18 Ağustos 1927.

⁷⁵ *Son Saat*, 26 Ağustos 1927; *Milliyet*, "Gazi Hazretleri", 26 Ağustos 1927.

⁷⁶ *Son Saat*, 28 Ağustos 1927.

5 Eylül 1927'de Gazi Hazretleri'nin ziyaretçileri arasında TBMM Reisi Kâzım Paşa ve Avrupa'dan dönen Maliye Vekili Abdülhalik Bey vardı.⁷⁷ 6 Eylül'de Atina Sefiri Cevad Bey ve Tahran Sefiri Memduh Şevket Bey, Dolmabahçe Sarayı'nda kabul edildiler.⁷⁸ 19 Eylül'de Trakya'daki incelemelerinden dönen Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey, Dolmabahçe Sarayı'na gelerek bilgi verdi.⁷⁹ 22 Eylül tarihindeyse Dahiliye Vekili Cemil Bey ve Dördüncü Spor Kongresi adına gelen bir heyet, Gazi Hazretleriyle görüştüler.⁸⁰

Ankara'ya dönecek olan Başvekil İsmet Paşa, Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey, Bahriye Vekili İhsan Bey ve Adliye Vekili Mahmut Esat Beyler de 26 Eylül 1927'de Dolmabahçe Sarayı'na gelerek Gazi Hazretleri'ne veda ettiler.⁸¹

Böylece Eylül ayının sonuna gelindiğinde Gazi'nin İstanbul ziyareti son bulmak üzereydi. Reis-i Cumhur Hazretleri'nin 3 aylık yoğun programı içinde yukarıda bahsedilen görüşmeleri dışında başka heyet ve kişilerle bizzat veya Kâtib-i Umûmî Tefik Bey ve Seryaver Rusuhi Bey vasıtasıyla temasları oldu. Ayrıca, çok sayıda milletvekili İstanbul'a gelerek Gazi Hazretlerini ziyaret ettiler. Yüzlerce ziyaretçi ise Dolmabahçe Sarayı'nda açılan özel defteri imzalayarak, Gazi'ye saygılarını sundular.

Gazi Hazretleri'nin İstanbul'daki Ziyaret ve Gezileri

Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'ndaki yoğun çalışma programından fırsat buldukça İstanbul'daki resmî kuruluşları ziyaret etmiştir. Geceleri ise günün yorgunluğunu atmak için geç saatlerde bazen yanında Başvekil İsmet Paşa, bazen de milletvekilleri ve arkadaşları olduğu halde motorla boğazda seyrederek veya otomobille yakın semtlere gitmek suretiyle kısa geziler yapmışlardır. Gazi Paşa, 3 Temmuz 1927'de saat 11.00'de Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille çıkarak İstanbul'da yakın semtlere gitti. Aynı akşam 19.00'da ise yanındaki bir heyetle İstanbul motoruna binerek Beylerbeyi Sarayına geçmiş ve sarayın alt katını ve bahçesini gezmiş, daha sonra Söğütlü yatıyla Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştü.⁸² 5 Temmuz akşamı otomobille Tarabya'ya kadar giden Gazi Hazretleri⁸³,

⁷⁷ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 6 Eylül 1927.

⁷⁸ *Milliyet*, "Gazi Hazretleri", 7 Eylül 1927.

⁷⁹ *Son Saat*, "Gazi Hazretleri", 20 Eylül 1927.

⁸⁰ *Milliyet*, "Reis-i Cumhür Hazretleri", 23 Eylül 1927.

⁸¹ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 27 Eylül 1927.

⁸² *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1927; *Milliyet*, 4 Temmuz 1927. Gazi'nin İstanbul'a geleceğinin belli olmasıyla saraylar başta olmak üzere tüm kurumlarda hummalı bir faaliyet yürütülmüş ve eksikliklerin ortadan kaldırılmasına çalışılmıştı. Bununla beraber her şeyin mükemmel halledilemediğini veya yetiştirilemediğini düşünmek mümkündür. Gazi'nin 3 Temmuz 1927 akşamı yaptığı ani Beylerbeyi Sarayı ziyaretinden bir gün sonra yazılan bir belge bu düşünceye yol açmıştır. Milli Saraylar Müdüriyeti'nin 4 Temmuz tarihli bir yazısında Beylerbeyi Sarayı bekçilerinin acilen giydirilmesi isteniyor ve 7 takım elbise gerektiği vurgulanıyor. Bkz. Dolmabahçe Sarayı Arşivi, MSHHA, CMH, nr. 1494-001.

⁸³ *Milliyet*, 6 Temmuz 1927.

Yeniköy'de ikamet eden kız kardeşi Makbule Hanım'ı da ziyaret etmişti.⁸⁴ 6 Temmuz akşamı da İstanbul motoruyla Göksu kasrını, arkasından Beylerbeyi sarayını gezdi ve saat 21.00'de Dolmabahçe Sarayı'na geri döndü.⁸⁵ İstanbul'un güzelliklerini özleyen Gazi, 8 Temmuz akşamı kalabalık bir heyetle Sarıyer'deki Çırçır suyunu gezdi ve geri dönüşlerinde Tarabya'da Tokatlıyan otelinde bir süre istirahat ettiler.⁸⁶

Temmuz ayının ikinci haftası içinde Reis-i Cumhur Hazretleri'nin bazı resmî ziyaretleri oldu. Gazi Paşa, 9 Temmuz 1927'de Kolordu Kumandanlığı, Hükümet Konağı ve Belediyeyi ziyaret ettikten sonra⁸⁷ Şehitlik, Bakırköy ve Baruthane'ye de uğradı.⁸⁸ Bir gün sonra yine resmî temaslarına devam eden Gazi Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul merkezine ve Tayyare Cemiyeti şubesine gittiler.⁸⁹ Gazi, yoğun mesaisinden fırsat bulduğunda 11 Temmuz'da akşam saatlerinde Ankara motoruyla bir deniz gezisi yaparak Kalamış'a kadar giderek, bir süre sonra saraya geldiler.⁹⁰ 14 Temmuz'da yine gün boyu çalışma odalarında bulunan Gazi, akşam saatlerinde Ankara motoruyla Büyükkada'ya giderek yat kulübünü ziyaret etti ve bir süre halkın arasında vakit geçirdikten sonra aynı motorla geri döndü.⁹¹

Bu günlerde Gazi Paşa'nın şehir dışı bir seyahati de söz konusu oldu. Reis-i Cumhur, 15 Temmuz 1927'de Bursa'ya günü birlik bir gezi gerçekleştirdi. Bursa'da istirahat eden Başvekil İsmet Paşa'yla görüşmek üzere Ankara vapuruyla Mudanya'ya giden Gazi, daha sonra Bursa'ya geçerek Gazi köşkünde Başvekil ile yaklaşık iki saat görüştü. Ardından, Mudanya'da yine Ankara vapuruna binerek gece geç saatlerde Dolmabahçe sarayına döndü.⁹² Gazi Paşa, 16 Temmuz gecesi Beylerbeyi Sarayı'nı tekrar gezerken⁹³, 20 Temmuz akşamı da Ankara motoruyla Yeşilköy ve Florya sahillerine kadar bir deniz gezintisi yaptı ve karaya çıkmadan tekrar saraya geldi.⁹⁴ Gazi, bir gece sonra yine geç saatlerde Sarayburnu parkına gelerek burada üç saat kadar kaldı ve istirahat etti.⁹⁵ 22 Temmuz akşamıysa yanındaki kalabalık bir milletvekili grubu olduğu

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1927.

⁸⁵ *Milliyet*, 7 Temmuz 1927.

⁸⁶ *Cumhuriyet*, "Halâskâr Gazîmizin Dünkü Tenezzühleri", 9 Temmuz 1927.

⁸⁷ Ziyaretlerden sonra Gazi'yi Belediye binası ve Hükümet Konağı'ndan çıkarken gösteren fotoğraflar için bkz. *Servet-Fünûn*, sayı: 1613-139, 14 Temmuz 1927, s. 132-133. Bkz. Ek 6-7.

⁸⁸ *Milliyet*, "Gazi Hazretleri Dün Vilâyet ve Emâneti Teşrif Ettiler", 10 Temmuz 1927.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1927.

⁹⁰ *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1927.

⁹¹ *Milliyet*, 15 Temmuz 1927; *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1927.

⁹² *Milliyet*, 16 Temmuz 1927; *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1927.

⁹³ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1927. Bkz. Ek-8.

⁹⁴ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretlerinin Dünkü Tenezzühleri", 21 Temmuz 1927.

⁹⁵ *Cumhuriyet*, "Reis-i Cumhür Hazretleri", 22 Temmuz 1927.

halde Söğütlü yatıyla Rumeli sahilini takip ederek Kavağa kadar gitmiş ve burada halkın Cuma eğlencelerini seyrederek daha sonra saraya dönmüşlerdi.⁹⁶ Bir gün sonra akşam saatlerinde Gazi ve kalabalık bir heyet, Beyoğlu ve Şişli civarında bir gezinti yaparlarken⁹⁷, 29 Temmuz gecesi Söğütlü yatıyla Anadoluhisarı'na kadar gidildi.⁹⁸

İstanbul ziyaretinin ikinci ayının başında Reis-i Cumhuriyet, bir spor müsabakasını takip etti. Gazi Hazretleri'ne 3 Ağustos'ta yapılan bir davette Moda'da yapılacak kayık yarışlarını izlemeleri istenirken, bu davet Gazi tarafından kabul görmüştü.⁹⁹ 5 Ağustos 1927'de Gazi Hazretleri yanında Başvekil İsmet Paşa, TBMM Reisi Kâzım Paşa ve kalabalık bir heyetle beraber gün boyu Moda'daki kayık yarışlarını izlediler.¹⁰⁰ Moda'da kayık yarışlarını izledikten sonra gece Fenerbahçe'de Belvü bahçesine gelip geç saatlere kadar burada istirahat edildi. Gazi'nin geldiğini öğrenen halk Belvü bahçesine gelerek, Gazi'ye tezahüratta bulunmuş ve alkışlamıştı.¹⁰¹

Gazi Paşa, yanlarında Başvekil İsmet Paşa olduğu halde 12 Ağustos'ta otomobille Kağıthane yoluyla Silahtarağa'ya kadar gittiler ve sonra Haliç'ten Ankara motoruna binerek saraya döndüler.¹⁰² Ağustos ayının ikinci haftasından sonra Gazi'nin programı daha da yoğunlaşmıştır. Gazi, İstanbul'da bulunan Başvekil İsmet Paşa ve diğer vekillerle sık sık teşrik-i mesai yapmış ve görüşmüştü. Akşamlarıysa zaman zaman kısa mesafeli deniz gezileri yapılarak günün yorgunluğundan kurtulmaya çalışıldı.

2 Eylül 1927'de gün boyu çalışan Gazi, akşam saatlerinde sarayın saat kulesi yanındaki bahçe kapısından yaya olarak çıkarak tramvay caddesini takiben sarayın büyük kapısına kadar yürümüş ve geri dönmüştü. Günün en kalabalık saatinde Reis-i Cumhuriyet aralarında gören halk alkışlamış ve Gazi de tezahürata selâm vererek mukabele etmişti. Gece ise otomobille Tarabya'ya kadar giderek, saraya dönmüştü.¹⁰³ 5 Eylül'de otomobille karada¹⁰⁴ ve 10 Eylül'de Söğütlü yatıyla denizde¹⁰⁵ kısa gezintiler yapan Gazi Hazretleri, 11 Eylül'de halkın içine karışarak uzun bir gezi programı yaşamıştır. Bu tarihte Gazi, otomobille Beşiktaş ve Akaret-

⁹⁶ *Milliyet*, "Reis-i Cumhuriyetimizin Dünkü Tenezzühleri", 23 Temmuz 1927.

⁹⁷ *Milliyet*, "Reis-i Cumhuriyetimizin Dünkü Tenezzühleri", 24 Temmuz 1927.

⁹⁸ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretlerinin Boğaziçi'nde Tenezzühleri", 30 Temmuz 1927.

⁹⁹ *Milliyet*, 4 Ağustos 1927.

¹⁰⁰ *Cumhuriyet*, "Moda Deniz Yarışları Dün Gazimizin Huzûrunda Yapıldı ve Pek Parlak Oldu", 6 Ağustos 1927. Bkz. Ek-9.

¹⁰¹ *Milliyet*, 7 Ağustos 1927.

¹⁰² *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1927.

¹⁰³ *Cumhuriyet*, "Dolmabahçe Sarayı Önünde Tezahürât", 4 Eylül 1927; *Son Saat*, 5 Eylül 1927.

¹⁰⁴ *Milliyet*, "Reis-i Cumhuriyet Hazretleri", 6 Eylül 1927.

¹⁰⁵ *Milliyet*, "Reis-i Cumhuriyet Hazretleri", 11 Eylül 1927.

ler caddesi yoluyla Taksim, Şişli ve Hürriyet-i Ebediyye tepesine gelmişti. Daha sonra Hürriyet tepesinde otomobilden inerek şehitlerin mezarlarını ziyaret etti ve buradan yürüyerek etrafta toplanan halkla sohbet etti. Gazi, Bomonti'deki tramvay durağına geldiğinde buraya ilk gelen ikinci mevki tramvay arabasına bindi ve halkla beraber seyahat etti. Biletçiye tramvay ücretini bizzat veren Gazi Paşa, Tokatlıyan otelinin önünde inmişti. Daha sonra Tünel'de yine ikinci mevki bir tramvayla Karaköy'e inmiş ve buradan otomobille köprüden geçerek Bayezid'e ulaşmışlar ve gece saraya gelmişlerdi.¹⁰⁶

13 Eylül 1927 akşamı geç saatlerde otomobille saraydan çıkan Gazi, yanında Başvekil İsmet Paşa olduğu halde önce Ortaköy, Arnavutköy, Bebek ve Rumelihisarı yolunu takiben İstinye'ye kadar gitmiş, bilahare Maslak yolunu takiben Beyoğlu'na çıkmıştı. Gazi ve beraberindekiler Beyoğlu'nda otomobillerden inerek bir müddet yürümüşler, daha sonra Gaziyle yanındaki heyet, Le bon pastahanesinde bir müddet istirahat etmişler ve Dolmabahçe Sarayı'na dönmüşlerdi.¹⁰⁷ 15 Eylül akşamıysa Gazi, otomobille Florya'ya gitti. Burada bir gazinoda istirahat edip, daha sonra Hadımköy'den gelen umûmî yolcu trenine binerek Sirkeci'ye döndü ve burada bulunan otomobile binerek Galata, Beyoğlu, Şişli ve Akaretler yoluyla Dolmabahçe Sarayı'na geldi.¹⁰⁸

Gazi, artık dönüş tarihinin yaklaştığı Eylül ayının son günlerinde dışarıya fazla çıkmamıştır. 23 Eylül akşamı saray bahçesinde bulunmuşlar ve gece kısa süre Söğütlü yatıyla Boğazda gezmişlerdi.¹⁰⁹ 24 Eylül gecesiyse Ankara motoruyla Moda açıklarına kadar giderek, saraya geri döndüler.¹¹⁰ 30 Eylül 1927'de Gazi Hazretleri saraydan çıktığında İstanbul için buruk bir gün oldu. Çünkü Gazi ziyaretini tamamlamıştı ve İstanbul'dan ayrılıyordu.

Reis-i Cumhur Gazi Paşa'nın İstanbul'da Bulunduğu Dönemde Meydana Gelen Önemli Gelişmeler

1927 Yılı Milletvekilliği Seçimleri:

1927 yılı milletvekilliği seçimleriyle ilgili sıcak gelişmeler Gazi'nin İstanbul'a gelmesinden hemen sonra basında yer almaya başlamıştı. Temmuz ayının ilk günlerinde, basında yer alan haberlere göre İstanbul cemiyet-i belediyesi, 1927 milletvekilliği seçimlerinde adaylığını İstanbul'dan koymasına için Gazi Hazretleri'ne teklif götürmeyi düşünmekteydi. Bu

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 12 Eylül 1927.

¹⁰⁷ *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri", 14 Eylül 1927; *Son Saat*, "Gazi Hazretleri", 15 Eylül 1927.

¹⁰⁸ *Milliyet*, "Gazi Hazretleri", 16 Eylül 1927; *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretlerinin Dünkü Tenez-zühleri", 16 Eylül 1927.

¹⁰⁹ *Milliyet*, 24 Eylül 1927.

¹¹⁰ *Milliyet*, 25 Eylül 1927.

haber, İstanbul çevrelerinde heyecanla karşılandı ve bu adaylığın gerçekleşmesi halinde İstanbul'un şeref kazanacağı belirtildi.¹¹¹ İstanbul basını, Gazi'nin İstanbul milletvekilliği adaylığı için kısa sürede bir nevi kampanya başlatmıştı.¹¹² Bu haberler kısa süre sonra Ankara'da biraz saygı biraz da tepkiyle karşılandı. Ankara cemiyet-i umûmiye-i belediyesi yaptığı bir açıklamada, Gazi'nin seçim bölgesinin bütün vatan olduğunu belirtti. Açıklamanın devamında İstanbul cemiyet-i umûmiye-i belediyesinin arzularına saygı duyulduğu, bununla beraber büyük kurtarıcının Ankara şehrinin tabii ve ebedî temsilcisi olduğu vurgulanıyordu. Ayrıca, Ankara cemiyet-i belediye üyelerinin imzaladığı mazbata, Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtib-i Umûmiliği vasıtasıyla Gazi Hazretleri'ne iletilecekti.¹¹³ Yani Ankara belediyesi, Gazi'nin Ankara milletvekilliğinin devam etmesi için işi sıkı tutmaktaydı ve sonuçta, Ankaralıların istediği oldu. Reis-i Cumhur Kâtib-i Umûmisi Tevfik Bey'in bir açıklaması 20 Temmuz tarihli gazetelerde yer aldı. Tevfik Bey'in açıklamasına göre, Gazi Hazretleri Ankara cemiyet-i belediyesinin kendisiyle ilgili düşüncelerinden çok memnun olmuştu. Milletvekilliği seçimlerinde Gazi Paşa'nın İstanbul adaylığı söz konusu değildi ve keyfiyetin bildirilmesini emretmişlerdi.¹¹⁴

Gazi'nin davetiyle Başvekil İsmet Paşa'nın 1 Ağustos'ta İstanbul'a gelmesinden sonra ilk değerlendirilen hususlardan birisi milletvekilliği seçimleri olmuştu.¹¹⁵ Dolmabahçe Sarayı'nda sık olarak gerçekleştirdikleri teşrik-i mesaide seçimler ele alındı. 28 Ağustos'ta da Gazi'nin başkanlığında Dolmabahçe Sarayı'nda Vekiller Heyeti toplandı. 29 Ağustos 1927'de Gazi, milletvekilliği seçimleriyle ilgili olarak millete hitaben bir beyânnâme yayınladı. Bu beyânnâmede, genel hatlarıyla geçmiş dört yıldan bahsedilerek, milletvekili adaylarının vatandaşların oylarına arz edildiği ifade ediliyordu.¹¹⁶ Gazi Paşa, 30 Ağustos tarihinde yaptığı bir başka açıklamayla fırka mensubu olan ve olacak milletvekillerinin uymak zorunda oldukları hususları 5 madde halinde açıkladı.¹¹⁷ Sonuçta, Reis-i Cumhur'un gösterdiği adaylar, memleketin her tarafında seçildiler ve milletvekili oldular.

Seçimin neticelendiği 7 Eylül 1927'de Gazi'nin bir beyânnâmesiyle ilân edildi.¹¹⁸

¹¹¹ *Cumhuriyet*, "Gazimizden Bu Defa İstanbul'umuzdan Meb'ûs Olması İstirhâm Edilecek", 6 Temmuz 1927.

¹¹² *Milliyet*, "Gazi Paşa Hazretlerinin Nâmzedliklerini İstanbul'dan İlan Etmelerini Bütün İstanbullular Candan Özlemektedirler", 7 Temmuz 1927.

¹¹³ *Milliyet*, "Gazinin Dâire-i İntihâbiyyesi Bütün Vatandır", 12 Temmuz 1927.

¹¹⁴ *Cumhuriyet*, "Gazimizin Meb'ûs Nâmzedliği ve Ankara", 20 Temmuz 1927.

¹¹⁵ *Milliyet*, 3 Ağustos 1927; *Cumhuriyet*, "Gazi Hazretleri Dün Sarayda Meşgul Oldular", 4 Ağustos 1927.

¹¹⁶ BCA, Fon kodu: 490.01, Yer no: 34.141.1., lef 1-5.

¹¹⁷ *Son Saat*, "Fırka Mensûbları", 31 Ağustos 1927.

¹¹⁸ *Son Saat*, "Gazimizin Beyânnâmesi", 8 Eylül 1927.

Üsküdar Yangını:

Gazi, İstanbul'da iken meydana gelen üzücü bir hadise, 23 Ağustos 1927'deki büyük Üsküdar yangınıydı. 23 Ağustos'ta Valide-i Atik mahallesinden başlayan yangın birden bire büyümüş ve 5 saat devam ederek 300 ev, 6 dükkân, 1 karakol, 1 cami ve 1 mescid'in tamamen yanmasıyla sonuçlanmıştı. Gazi Hazretleri, yangından sonra bütün önlemlerin alınması için yetkililere emir verirken, Reis-i Cumhur Seryaveri Rusuhi Bey, hemen yangın yerine gelerek incelemelerde bulunmuş ve Üsküdar halkına Reis-i Cumhur'un üzüntülerini beyan etmişti.¹¹⁹ Ayrıca Gazi, yangın mağdurları için 5.000 lira bağışta bulunarak, bir yardım kampanyasının öncülüğünü yapmış oldu.¹²⁰ İstanbul belediyesi ve Hilâl-i Ahmer, hummalı bir faaliyet yürüterek ilk anda mağdurların beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşıladı. Evleri yanan memurlar için de acil önlemler alınmaya çalışıldı. İlk anda, gelecek ayın yani Eylül ayının maaşları ödenerek memurlar kısmen rahatlatılmak istenmişti.¹²¹ Buna rağmen, bu kadar büyük bir yangının acıları hemen sarılamadı. Yardım faaliyetleri ve alınmaya çalışılan önlemler 1927 yılı sonuna kadar basında en sık yer alan konulardan biri oldu.

Gazi'nin Nutuk Adlı Eserini Bitirmesi:

Gazi'nin 1927 ziyareti kendileri için faydalı oldu. Hem özlediği İstanbul şehriyle hasret giderdi hem de uzun süredir üzerinde çalıştığı Nutuk adlı eserini Dolmabahçe Sarayı'nda nihayetlendirme imkânı buldu. Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919'dan 1927 yılına kadar gerçekleşen olayların anlatıldığı eser kamuoyunda merakla beklenmekteydi ve Gazi'nin Fırka Kongresi'nde Nutuk'u okuması önceden kararlaştırılmıştı. Nitekim, Reis-i Cumhur'un henüz İstanbul'a geleceği belli değilken 25 Mayıs 1927 tarihli bir gazete haberinde bu konuya değinilerek, Fırka Kongresi'nin ne zaman toplanacağı bilinmediği fakat Gazi Paşa'nın nutkunun tahmin edildiğinden daha mühim olduğu belirtiliyordu.¹²² Gazi'yi Dolmabahçe Sarayı'ndaki çalışma odasında en çok meşgul eden konulardan birisi Nutuk adlı eserin tamamlanması olmuştu ve sonunda Nutuk, Eylül ayı ortasında hazırıldı. Basına yansıyan bilgilere göre Gazi Hazretleri, Ekim başında İstanbul'dan ayrılacaktı ve Fırka Kongresi'nin 15 Ekim'de Ankara'da Gazi'nin nutkuyla açılacağı kesin görülüyordu. Nutuk'ta Türk İnkılap Tarihi'nin bütün hadiseleri ve Türk milletinin istikbâle ait yeni mesai hamleleri işaret edilmekteydi.¹²³ Eylül ayının sonunda yapılan bir başka

¹¹⁹ *Milliyet*, "Üsküdar'ın Fakir, Ahşâb Fakat Şirin Mahalleleri Dün Bir Hamlede Kül Oldu", 24 Ağustos 1927.

¹²⁰ *Milliyet*, "Gazi Hazretleri Harikzedelere Beş Bin Lira Verdiler", 25 Ağustos 1927.

¹²¹ *Milliyet*, 25 Ağustos 1927.

¹²² *Milliyet*, "Gazinin Nutku Pek Ziyâde Ehemmiyetlidir", 25 Mayıs 1927.

¹²³ *Milliyet*, "Gazi Hazretleri Tarihi Nutuklarını İkmâl Buyurdular", 19 Eylül 1927. Gazi'nin Nutuk adlı eserini tamamladığı Dolmabahçe Sarayı'ndaki çalışma odasının resmi için bkz. *Milliyet*, 19 Eylül 1927. Bkz. Ek-10.

açıklamada, Gazi'nin Fırka Kongresi'nde yapacağı ve merak edilen nutuklarının bütün dünya telsiz istasyonlarınca dinlenmesi hususunda gerekli önlemlerin alındığı vurgulandı.¹²⁴ Türk İnkılâp Tarihi açısından çok önemli bir kaynak olan Nutuk'un tamamlanması ve son şeklini alması Gazi'nin İstanbul ziyaretinde gerçekleşmişti. Kuşkusuz, 1927 yılı İstanbul ziyaretini anlamlı kılan önemli gelişmelerden birisi de buydu.

Reis-i Cumhur Hazretleri'nin Ziyaretinin Sona Ermesi ve İstanbul'dan Ayrılması

Eylül ayının son gününde İstanbul'da çıkan gazetelerin ilk haberlerinde belirgin bir üzüntü ve burukluk görülüyordu. Bu duygular bir gazetede şöyle ifade edilmişti¹²⁵;

“İstanbul'un üç aydan beri idrâk ettiği saâdet bugün hüznün ve teessüre dönüyor. Biz bu teessürü ancak Reis-i Cumhûrumuzun Ankara'da meşgul olacakları vatanî işlerin ehemmiyetini düşünerek ta'dil edebiliriz.”

Gazi'nin cumhuriyet dönemindeki ilk İstanbul gezisinin sonuna gelmişti. Reis-i Cumhur, 30 Eylül 1927'de saat 12.00'de sarayın ikinci katından inmiş, salonda hazır bulunanların ellerini sıktıktan sonra saray bahçesinden çıkarak rıhtıma doğru hareket etmişti. Rıhtımda şehir namına İstanbul Belediye Reisi Muhittin Bey'in kızı tarafından kendilerine bir buket takdim edildi. Belediye Reisi Muhittin Bey, Gazi'ye hitaben yaptığı konuşmada, İstanbul halkının şükran, minnet duygularını ve ziyaretten duydukları mutluluğu ifade etti. Gazi Hazretleriye verdiği espriyi cevapta, gösterilen misafirperverlikten memnun olduğunu fakat, bu kadar ilgi göstermeleri halinde İstanbul şehrine tutkun hale geleceğini belirtti. Reis-i Cumhur'un açıklamaları şöyleydi;

“İstanbul ahâlîsinin ve muhtelif mümessillerin ve sizlerin hakkımda gösterdiğiniz misafirperverlikten mütehassis oldum. Samîmî teşekkürâtımı takdîm ederim. Hakkımda pek fazla iltifâta bulunuyorsunuz. Sonra beni İstanbul'a mütemâdî bir meclûbiyetle ma'lûl bırakırsınız.”

Gazi, daha sonra saat 12.30'da Ankara motoruna binerek, kendilerini Mudanya'ya götürecek olan İzmir vapuruna geçtiler. İzmir vapuru, Seyri Sefâin İdaresi tarafından yeni satın alınmıştı ve ilk seferini Gazi'yi Mudanya'ya götürmek için yapıyordu.¹²⁶ İzmir vapuru saat 16.00'da Mudanya'ya vardı, buradan Bursa'ya hareket etti ve saat 18.00'de Bursa'ya ulaşıldı.¹²⁷

¹²⁴ *Milliyet*, “Târihi Nutuk”, 27 Eylül 1927.

¹²⁵ *Milliyet*, “Gazî Hazretleri Bugün Şehrimizden Müfârekat Buyuruyorlar”, 30 Eylül 1927.

¹²⁶ *Milliyet*, “Gazî Hazretleri”, 1 Teşrin-i evvel 1927.

¹²⁷ *Milliyet*, “Üç Aylık Mes'ûd Bir Telâkiden Sonra Gazî Hazretleri Dün İstanbul'a Vedâ Etti”, 1 Teşrin-i evvel 1927.

Siirt milletvekili Mahmut Bey, Gazi'nin İstanbul'dan ayrılmasından bir gün sonra 1 Ekim 1927 tarihli Milliyet gazetesindeki başyazısında “Yine Gazî ve İstanbul” başlıklı güzel bir yazı kaleme almıştı. Bu yazının bir bölümü şöyleydi¹²⁸;

“...Hepimizin hâtırındadır: Sekiz sene evvel muztarib, ağlayan İstanbul'dan kalbi sızlayarak çıkan Gazi'nin üç ay evvel avdeti ne muhteşem, ne ilâhî tezâhürât içinde vuku bulmuştu! Evvelce yazmıştık: Gazi'nin üç ay evvel İstanbul'a girişiyle sekiz yıl evvelki azimeti arasında bir milletin mukadderâtını ta'yîn eden pek muazzam hâdiseler, şerefli târih sayfaları var! Muhakkaktır ki İstanbul halkı, üç aydan beri sinesinde taşıdığı büyük evlâdına karşı duyduğu ve her vesile ile izhâr ettiği sürûr ve heyecân ne kadar yüksek olduysa, dünkü müfârekatin elîm ve ıztrâbı da o kadar acı ve hicrânlı olacak. ...Fakat yine muhakkaktır ki İstanbullular büyük müncinin vücûdunu istilzâm eden nihâyetsiz mesâînin muvaffakiyyeti için, bizzât İstanbul da dâhil olduğu halde bütün memleketin selâmeti için bu iftirâkın elîm ve ıztrâbına da mukavemet etmesini bileceklerdir...”

Bursa'ya geldikten sonra burada birkaç gün dinlenen Gazi, Fırka Kongresi'nin açılışını yapmak ve tekrar yoğun mesaisine başlamak üzere 10 Ekim 1927'de Ankara'ya döndü.¹²⁹

Sonuç

Cumhuriyet döneminde ilk kez 1927 yılında İstanbul'a gelen Gazi Paşa, bundan sonra her yıl en az bir kez İstanbul'u ziyaret etti ve en çok gittiği yer yine İstanbul oldu.¹³⁰ Reis-i Cumhur olarak yirmi beşinci ve son gelişi 27 Mayıs 1938 tarihindeydi.¹³¹ Bu yolculuğunda artık ağır hastaydı ve 10 Kasım 1938'de vefat etti. Gazi Hazretleri'nin İstanbul'a gelişleri içinde 1927 ziyareti kuşkusuz çok özel bir yere sahiptir. 1927 yılı Haziran ayının son günlerinde kesinleşen Gazi'nin İstanbul seyahati İstanbul'da büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Nitekim, 1 Temmuz 1927'de Reis-i Cumhur'u karşılama programı ve gerçekleşen törenler Gazi'yi çok memnun etmişti. Reis-i Cumhur Gazi Paşa bu ziyareti esnasında Dolmabahçe Sarayı'nda yorucu bir mesai yaptı ve Nutuk adlı eserine son şeklini verdi. 1927 yılındaki milletvekilliği seçimlerini İstanbul'da takip etti. Birçok heyetle görüştü ve bazı yabancı temsilcileri kabul etti. Genelde gün boyu sarayda meşgul oldu ve bazı akşamlar çoğunlukla bir deniz motoruyla boğazda kısa gezintiler yaparak dinlendi. Gazi'nin bütün resmi ve özel programı basın

¹²⁸ Milliyet, “Yine Gazî ve İstanbul”, 1 Teşrin-i evvel 1927.

¹²⁹ Milliyet, 10 Teşrin-i evvel 1927.

¹³⁰ Yücel Özkaya, “Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri”, *Atatürk Yolu*, sayı: 14, Kasım 1994, s. 185.

¹³¹ Atatürk'ün cumhuriyet dönemindeki İstanbul ziyaretlerinin tarihleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Önder, *a.g.e.*, s. 223-224.

tarafından günü gününe ve hatta saati saatine takip edilmeye çalışıldı. Nitekim bu araştırmanın ortaya çıkması basında Gazi'yle ilgili yer alan bilgi ve haberler sayesinde olmuştur. Gazi Paşa, 30 Eylül 1927'de İstanbul'dan ayrıldı ve önce Bursa'ya geçti ve oradan da Ankara'ya giderek Fırka Kongresi'nin açılışında târihi önemi haiz olan Nutuk adlı eserini okudu.

Reis-i Cumhur Gazi Paşa'nın Cumhuriyet dönemindeki ilk İstanbul ziyaretini İstanbul halkı da yakından takip etmişti. İstanbullular, Gazi'yi bazen bir tramvay durağında, bir gazonoda veya pastanede, bazen de cadde yürürken görmüşlerdi. Gazi Paşa ve Türk siyaseti için önemli ve başarılı geçen 1927 yılı İstanbul ziyareti, İstanbul halkı için de özel, anlamlı ve güzel hatıraların yaşandığı bir dönem olarak tarihteki yerini almıştır.

Kaynakçalar:

Arşiv Belgeleri*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dolmabahçe Sarayı Arşivi.

Gazeteler**

Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye, İkdam, İleri, Milliyet, Son Saat, Son Telgraf, Tanin, Tevhid-i Efkâr, Vatan.

Dergiler***

Ayn Tarihi, Servet-i Fünûn.

Basılı Eserler

Arslan, Ali, "Mustafa Kemal Atatürk'e İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Unvanı Verilmesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, sayı: 5, yıl: 3/2004.

Artuk, Cevriye, "Atatürk'ün 1 Temmuz 1927 Senesinde İstanbul'a Gelişi", *IX. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, c. III, Ankara 1989.

Banoğlu, Niyazi Ahmet, *Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı*, c. 1, İstanbul 1973.

Kılıç, Selami, "Batı Anadolu Gezisi Esnasında Mustafa Kemal Paşa'yı Karşılama Törenleri", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, c. 1, sayı: 3, 1989.

Kocatürk, Utkan, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara 1992.

Ökte, Ertuğrul Zekai, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1938)*, c. 1, (1922-1931), İstanbul 2000.

Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara 1998.

Özkaya, Yücel, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 İstanbul ve Sonraki Gezileri", *Atatürk Yolu*, sayı: 14, Kasım 1994.

* Arşivlerden yararlanılan tasnifler ve numaralar dipnotlarda gösterilmiştir.

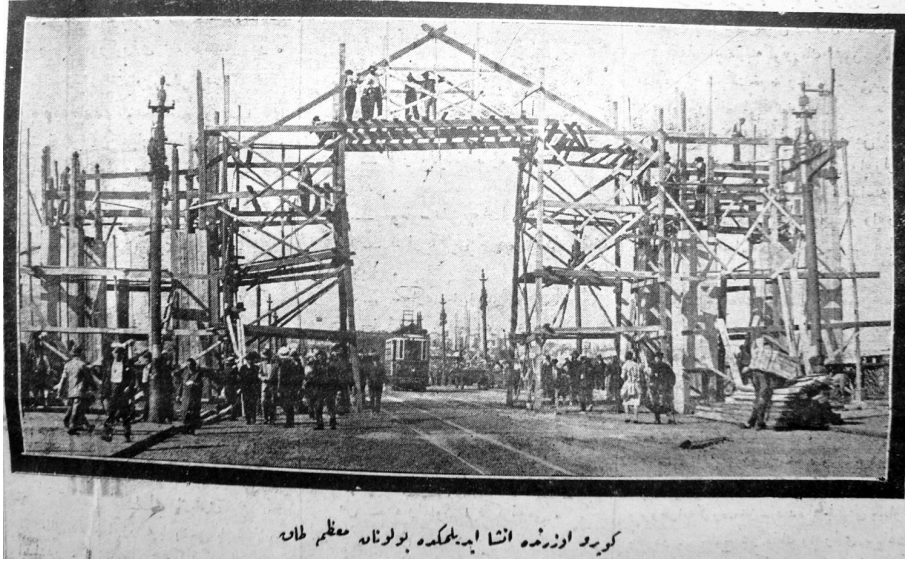
** Kullanılan gazetelerin adları ve tarihleri dipnotlarda belirtilmiştir.

*** Kullanılan dergilerin sayıları dipnotlarda açıklanmıştır.

EKLER:

بویوک‌غازینک تشریف‌لری مناسبتیله استانبول خلقنه بیانامه
 نه لردن بری مومری بولوندی یغمز عزیز و بویوک همدیصر من
 رئیس جمهور غازی پاشا حضرتلرینک تموزک برنجی جمعه کونی
 شهر منی تشریف بویورا بقیارنجی استانبول خلقنه تبشیر ایدرم
 استانبول خلقنک مشارالیه حضرتلرینه قارشو پرونده ایتدیکی یوکسک حساباتک نظاهراتی تنظیم ایلک
 اوزره تشکل ایدن قومسیونجه ترتیب ایدیلن پروغرامی نشر ایدیورم:
 باهمدرسمی دفتر رسمی مؤسسه لک برغرامده کنترلیزه عامه مرادی وقتنده دانظام تام دانه سنده ایفا ایدم وکلری طبعی.
 خلی ده مسکن و یا محل مسفولیتینی ایسته دیکی کبی تزین و تنوبر و بوتاریعی
 عالی زیارتدن طوبه یفی سوتنجی دیله دیکی لبی اظهار واعده نادمانی ایدرم.
 شهر امینی : محی الدین
 ۲۸ حزران ۹۲۷

Ek-1: Reis-i Cumhur Gazi Paşa'nın gelişle ilgili Belediye Reisi Muhittin Bey'in İstanbul halkına yayınladığı beyânnâme, *Milliyet*, 28 Haziran 1927.

Ek-2: Gazi Paşa'yı karşılama hazırlıkları kapsamında İstanbul'da köprü üzerinde inşa edilen bir Tâk, *Milliyet*, 30 Haziran 1927.

| 213 (38) - 44d

رئيس جمهور غازى پاشا حضرتلرينه عرض تعظييات ايلك اوزره

داخل تشرىفات اولان ذوات و مؤسسات

۹۸	تقریباً ۹۸ ذات	۱ — مبعوثان كرام
۵		۲ — والى، قول اردو قوماندانى، شهرامىنى، خلق فرقهسى مفتشى، خارجه مرخصى
۹۰		۳ — جمعيت عموميه بلديه و مجلس عمومى ولايت اعضاسى
۶۵		۴ — برى و بحرى ارکان و امراى عسكريه
۴۲		۵ — حكام و رؤساي عدليه و مشاور عدليلىر
۱۳		۶ — دارالفنون و مدير عمومىلر، شمندوفر، رسومات، غاز، توتون، مسكرات مديرلىرى
۷		۷ — وكالتلره منسوب مفتشلىر
۲۹		۸ — ارکان ولايت و مقبى، ژاندارمه قوماندانى، پوليس مديرى و قضا قائممقاملىرى، دوائر ولايت مديرلى
۴۵		۹ — امانت اركانيله دوائر بلديه مديرلىرى
۱۸		۱۰ — مكتب مديرلىرى
۱۵		۱۱ — خلق فرقهسى
۳۲۰		۱۲ — بارو هيئتى
۴		۱۳ — تجارت اوطلهسى
۹		۱۴ — مطبوعات جمعيتى
۸		۱۵ — هلال احمر
۵		۱۶ — تورك اوچاچى
۳		۱۷ — طياره جمعيتى
۳		۱۸ — حمايه اطفال
۲		۱۹ — معلملر برلىكى
۴		۲۰ — هلال احضر
۲		۲۱ — تجارت برىه و بحريه مديرلىرى و بورسه و زراعت اوطلهلىرى
۸		۲۲ — تجارت برلىكى
۳		۲۳ — صنايع برلىكى
۳		۲۴ — ادمان جمعيتلىرى اتقاقى
۳		۲۵ — جمعيات خيريه رؤساسى
۲۶		۲۶ — مىلى بائق و سائر مىلى مؤسسات مديرلىرى و ليمان شركتى مديرى
۱۳		۲۷ — اصناف جمعيتلىرى
۹۰		۲۸ — ايزجيلر
۲		
۹۵۵	يكون	

بالاده اسملىرى محرر ذوات و مؤسسات اركانىك مربوط قروكى موجبجه ازانه ايديله جك
محللرده و تشرىفاتلرلك تعريفاتى دائره سنده اخذ موقع ايجلرى رجا اولنور.

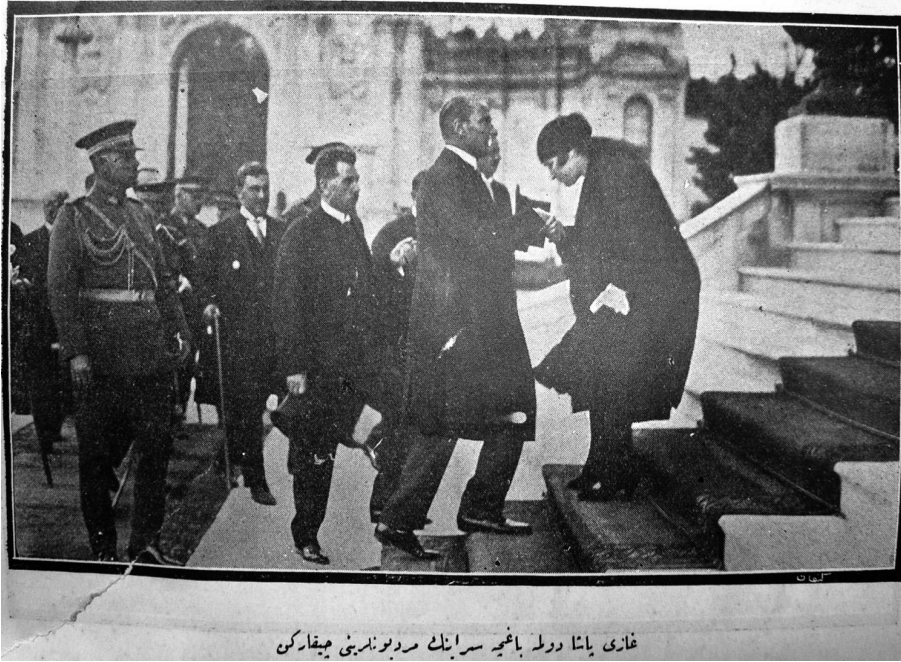
Ek-3: Gazi Hazretleri'ni karşılayacak kurumların isim ve temsilci sayıları, *Dolmabahçe Sarayı Arşivi*,

MSHHA, CMH, nr. 23.

ارطغرل كوكردمنده استانبولده ايلك انقالت

Ek-4: Gazi Hazretleri, Büyükkada önlerinde kendisini karşılayanları selâmlıyor,
Aydın Tarihi, sayı: 40, 1927, s. 2297.

غازی پاشا دوله باغچیر سرائیک مردون:نرینی میقارکن

Ek-5: Reis-i Cumhur Gazi Paşa'yı, Dolmabahçe Sarayı merdivenlerinde kızkardeşi Makbule Hanım'ın
karşılması, Aydın Tarihi, sayı: 40, 1927, s. 2298.

غازی پاشا حضرتی دهر امانتده — دهر امانی بنامندل چیقارل ایکن :

Ek-6: Gazi Paşa, İstanbul Belediyesi'ni ziyaretten çıkarken, *Servet-i Fünûn*, sayı: 1613-139, 14 Temmuz 1927, s. 132.

غازی پاشا حضرتی استانبول ولایتده — ولایت دائرهمندل چیقارل ایکن :

Ek-7: Gazi Paşa, İstanbul Valiliği'ni ziyaretten çıkarken, *Servet-i Fünûn*, sayı: 1613-139, 14 Temmuz 1927, s. 133.

غازی حضرتلری دون آقشام اوزری بکار بکی سراینی تشریف بو یورمشلردر

رئیس جمهور حضرتلری دوله باغچه سراینده میقارلرکن

تشریف ایدهرک باش وکیل عصمت پاشا حضرتلری
کوریشد کدن سوکره ساعت (۲۰،۳۰) ده مدانیه
مفارقته شهریمزه عودت بو یوردقلری یازمشدی .
رئیس جمهور حضرتلرینک بروسه تترهلری
عایت کوزل وساکن بر هوایه تصادف ایتمی
اولدیغندن چوق لطیف اولمشر . (آتیره) واپوری
استانبولدن آرلاقدن سوکره لطیف لدوس روزگاری
أسمکده اولدیغندن غازی حضرتلری واپوری
[ماهدی ۲ نجی صحیفه ک ۳ نجی ستونده]

رئیس جمهور حضرتلری دون کچ وفته قدر
دوله باغچه سراینده مشغول اولمشرو آقشام اوزری
معینی ارکانیه برلکده بکار بکی سراینی تشریف
بو یورمشلردر .
غازی حضرتلری بکار بکی سراینده بر مدت
استراحتدن سوکره دوله باغچه سراینه عودت
بو یورمشلردر .

★★

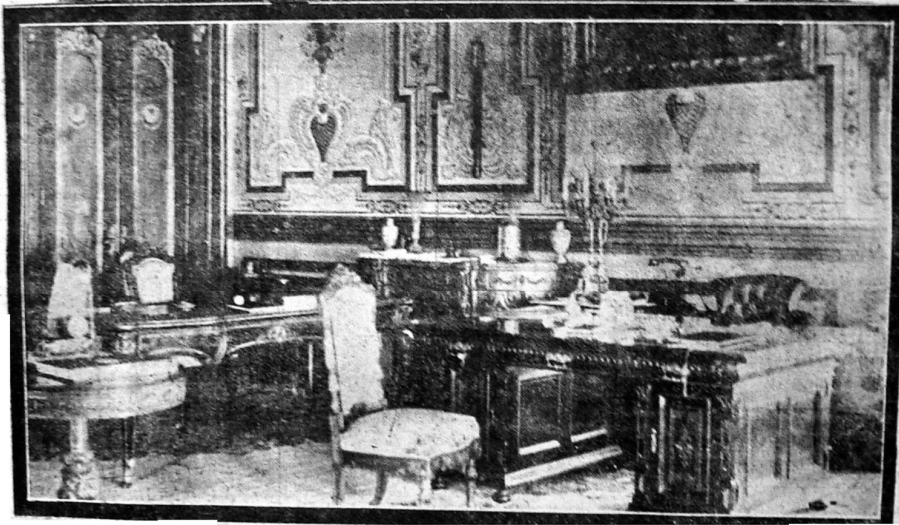
رئیس جمهور حضرتلرینک اولکی کون بروسه نی

Ek-8: Reis-i Cumhur'un Beylerbeyi Sarayı'nı ziyaret haberi, Cumhuriyet, 17 Temmuz 1927.

غازى -خىزىرتارى ، پارىشلىرى تاشا بووردىركىن

Ek-9: Reis-i Cumhur, Moda'da kayak yarışlarını izliyor, *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1927.

غازى مۇھرىتىلىك تارىخى نۇقتىلىرىنى ا كمال بووردىركىلى دولە باغىمى سىراىنىدى مەسەلى بووردىرى ...

Ek-10: Gazi Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'nda çalışma odası, *Milliyet*, 19 Eylül 1927.